

A J A K

A 700 éves település első említése a rendelkezésre álló oklevelek tanúsága szerint Oyk, Ayak, Ayk, később Kysayak és Ajak formában fordul elő. A település neve, Ajak, valószínűleg az "ajak" száj, nyílás, rés, szűkület jelentésű szóból alakult ki. A települést körülövező tavak szűkületeit, összefolyásait nevezték ajaknak is. Más forrásokban, mint például az 1290 - es évekből szárazó oklevelekben, utalás található még a név eredeténél Ajak Miklós birtokossal összefüggésben is. Az első említések nem azt jelentik, hogy azóta áll fenn a település. Ajak határában fellelt kő-, réz -, bronz- és vaskori leletek a nyíregyházi Jósa András Múzeumban találhatóak. A nagyváradai káptalan már 1299-ben, a település nevének oklevélben való első megjelenése után, Kis Ajakot és Nagy Ajakot említ. Szent Miklós tiszteletére 1322-ben emelt egyházának Benedek nevű papja még ismeretlen, de 1334-35- ben már 5 garas pápai tizedet fizetett. Ajak később Magyar Balázs családi birtoka lett, aki "Mátyás király Fekete seregének fővezére, Kinizsi Pálnak pedig az ipa volt". 1556-ban huszonkét tizedfizető jobbágy lakik benne, körülbelül 110 lélek., 1720- ban a Rákóczi szabadságharc után csupán 14 lakott telke van. A 2475 hektáron elterülő települést a XIX. században összeépült Kis-Ajak, Igeés Nagy-Ajak alkotja. Mezőváros jellegű település Szabolcs-Szatmár-Bereg megye északi részén, Kisvárdától délre. Területének egyharmada a Rétközhez, a többi része a Nyírséghez tartozik. Néprajzilag különös színfoltja a megyének. 1972-től nagyközség, kiemelt alsófokú központ. 1990-től lendületes fejlődés indult el a településen. Előtérbe került az intenzív mezőgazdasági kézimunkaigényes termelés. Ajak állandó lakosainak száma 4400, a lakónépesség utóbbi években tapasztalt csökkenése megszűnt és emelkedő tendencia tapasztalható. A Kisvárdától délre található települések körzetközponttá válásában nagy szerepe van a lakosságnak. Az őslakók a hosszabb "állóvizes" időszakban, amikor kitörési vágyaiknak gátat szabtak a politikai, gazdasági körülmények, és nem tudták megváltoztatni a megváltoztathatatlant, akkor is mindent megtettek "másságuk" bizonyítására. Fölös energiájukat a népművészetben vezették le. A Jósa András Adattára több kötetre való mese- és hiedelemmondaanyagot őriz, melyeket ajaki mesemondóktól és nótafáktól gyűjtöttek. Nagy mesemondók voltak: Hasulyó István földműves, Juhsz János juhász, Hudák Bertalan földműves. A néprajzkutatók is kötetnyi anyagot gyűjtöttek az ajaki népviseletről. Egyedi jelenségeként tartják számon az ajaki "cifrázott pitvarokat". Lúdtollal pingáló naiv művészek voltak: Takácsné Ragány Irma, Balaskó Ferencné, Gerzsényi Istvánné, Molnár Jánosné, Rozinka Bertalanné. A közös tevékenységek, dörzsölő, fonóház, "jegyváltó", lakodalom stb. alkalmával dalolás nélkül nem mult el egy rendezvény. Nemcsak a település lakóiról mondható el, hogy lokálpatrióták, hanem az elszármazottakról is. A maga módján mindenki támogatja a lakosság törekvéseit. A megye egyetlen települése, mely gazdag népviseleti hagyománnyal rendelkezik. A borsovai várispánság területén fekszik, első említése 1270-1272- ből származik, az 1322-ből való adat várbirtok voltát valószínűsíti. IV. László mint királyra szállott birtokot a Balog -Semjén nb. Mihálynak adományozta, de 1299-ben felét már a Gut-Keled nemzetség birtokolja. 1315 óta a Gut-Keled nb. Várdai család birtoka, ekkor már osztódás révén kialakult Kisajak falu is mellette - ahol később Ajakinak nevezett család volt a birtokos. 1387 - ben Ajaki Miklós jobbágysait János váradai püspök Nagyajakra költöztette át, és a kertekben levő gyümölcsfákat kivágatta. A várdai család három ága közül az egyik már a XV. század végén, a másik a XVII. század első harmadában, a harmadik pedig Katalinnal, bedei Nyári Pál feleségével halt ki. Leánya, Krisztina, Esterházy Miklós felesége révén Szabolcs megye legnagyobb uradalma, a kisvárdai, az Esterházyak birtokába jutott, de feldarabolása már korábban is megkezdődött.

A falu a XVI. században népes hely? 1556 - ban 22 tizedfizető jobbágy lakott benne, körülbelül 110 lélek. A következő évtizedekben még népesebb, a század végén, 1588- ban

leányágon a Várdaiakkal szintén rokon Szakolyi Miklósnak 14 portáján körülbelül 55 jobbágy 1623 - ban Nyári Pál özvegyének 35, az új birtokosként feltűnő Melith Péternek pedig 24 jobbágya élt a faluban. Nagyvárad eleste után 1681 - ben kénytelen volt a töröknek hódolni. A századvég háborus éveiben népessége csökkent, 1720 - ban csupán 14 lakott telke volt. Az 1772-i úrbérrendezés során a gróf Vandernáth, a csebi Pogány, Krucsay, Jósa, Szögyény és a csicseri Ormos családoknak 12 telkén 17 jobbágya, 1 házas és 6 házatlan zsellére lakott a korábban két faluban. 1773 - 1786 közt a korábban itt lakó reformátusok és a beköltöző katolikusok között a templom felett indult perben kiderült, hogy a kálvinisták száma 142, míg a görög és római katolikusoké 308. A falu tótvégi részének észak zempléni-szlovák eredetű zsellérekkel való benépesítése csak ezután történt meg, ezekhez a XIX. század elején Heves megyéből katolikus magyarokat telepítettek dohánykertészeknek.

Az 1831. évi kolerajárványban lakóinak negyede pusztult el. 1839 - ben 1360 lélek lakott a faluban, a jobbágyfelszabadításkor a korábban birtokos Esterházy és Ormos családok mellett a Czóbel, Detrik és Szögyény családok voltak a nagyobb birtokosok. Szalagtelkes, többutcás nagyközség a Nyírség szélén. Határának északi fele a Rétközben terül el. Fő utcája (Rákóczi ut) a faluközpontnak számító Piac tértől kelet felé, a Berencsi ut nyugat felé s a Karászi ut dél halad. A falu négy részből áll. A Fő utca keleti felét Nagyajaknak vagy Magyarvégnek, nyugati felét Faluderéknek az innen délre fekvő részt Kisajaknak, a Piac tértől északnyugatra fekvő területet pedig Tótvégnek nevezik.

REFORMÁTUS TEMPLOM

Története: A mai református templom eredetileg katolikus volt, melynek építési idejét a XIII századtól XIV századra teszik. A templomról az első említés 1332-1335 - ből való, mely szerint Ajakon Szent Miklós tiszteletére szentelt egyház állt, melyet a falu akkori birtokosa, a Gut-Keled nb. Várdai család építtette. A török átvonulása idején a templom fedélszéke elpusztult, de a falai és a boltos át egyes részei megmaradtak, ezért a lakosok féltett holmijuk őrzésére és gabonatarolónak használták. 1773 és 1776 között a református és a katolikus lakosság közötti templomhasználati perben a templom továbbra is a reformátusok kezén maradt. 1786 - ban állították helyre amelyről korabeli rajzokat őriznek az Országos Levéltárban. 1788 - tól indul a gyülekezet első anyakönyve melyben a templom felszerelési tárgyait sorolják fel. A XVIII . századi helyreállítás után újabb javítási munkákról csak a XIX. század közepéről maradt fenn adat. Tetőzetét és ablakait 1853 - ban javítják, majd 1864 - ben a teljes tető zsindelezésére kerül sor. A torony 1903 - ban annyira megrongálódott, hogy az egyházi vezetőség 1904 - ben elhatározta megerősítését, melyet Rozsinka Mihály anarcsi ácsmester készített 20 korona költségen.

J E L L E G E : Egyhajós, egyenes szentélyzáródású, középkori templom, tető feletti kis toronnyal.

K Ü L S Ő : A régi Ajak település egykori központjában áll, főhomlokzatából négyzetesen kiugró nyeregtetős, ajtószárny nélküli bejárati csarnokkal. Felette, a főhomlokzaton rézsús kör alakú világítóablak. A hajó sarkait egy-egy a tetőrész magasságáig felfutó támpillér erősíti, melyek a templom északi és déli falain kisebb méretekkel középen is megismétlődnek. A templomhajó déli falán három, a szentély egyenes záródású hátsó falán két keskeny résablak. Teteje palával fedve, melyből favázás, gúla alakú, palafedésű sisakkal, gömbbel és csillaggal ellátott harangtorony emelkedik. A vakolat alatt középkori ornamentális festés nyomai láthatók.

BELSŐ: Szentélye eredetileg dongaboltozatos volt. A hajó téglány alakú, vert agyagpadlós az előtérben újabb kori faragott oszlopokkal alátámasztott karzat. 1929-ben készítette id. Csépké Károly, Csépké Pál és Eszenyi Mihály. Mennyezete síkfedésű, fafödém, mely kékre festett lécekkel több mezőre osztott, a mezőkben sárga- fehér csillagfestéssel.

BERENDEZÉS:Szószték. Henger alakú,téglából épült szósztékét befelé homorodó alsó rész támasztja alá. Téglalépcsős feljáró.Előlapján tükrös mezőben festett virágmotívumok helyezkednek el. Függesztett, fából faragott , egyszerű hangvető. Épült 1794-ben. Úrasztala kerek,1867-ből, özv.Gecse Ferencné Zsódon Anna ajándéka. A padok egyszerű faragásúak, barnára mázolja.

FELSZERELÉS: Kanna, ónból. Felfelé keskenyedő hengeres test, domborított fedéllel, tetején gombdíszítéssel.Hajlított, S vonalú füllel, a kannatest közepén vésett, indás virágmotívummal. Felirat és jelzés nélkül. 1788-ban említik az anyakönyvben. Lázár Péter ajándéka. Magyar, XVIII.század. Magassága 23,5 cm alsó átmérője 17 cm, felső átmérője 11.5 cm.

RÓMAI KATOLIKUS TEMPLOM:

Története: Ajak református és katolikus lakói között aXVIII. század végén fennállott templomtulajdoni vita után határozták el a templom felépítését. A mai templom 1819-ben épült, eredetileg torony nélkül, különálló fa haranglábbal. Az Egre Érseki Levéltárban őrzött canonica visitatio szerint a templom építésére több adományozás történt. Az említett forrás szerint felszerelése gazdag volt.

JELLEGE:Egyhajós, keletelt késő barokk stílusú, homlokzat előtti toronnyal.
KÜLSŐ:A község mai központjában áll. A négyzet alaprajzú tornya négy szintes. A hajó téglány alakú, keskenyebb egyenes záródású szentéjjel, a lecke oldalon a hajótestbe csatlakozó sekrestyével. Oldalfalain három-három téglány alakú ablak. Nyeregtető palafedéssel.

BELSŐ:A bejárat dongaboltozatos a három bolt szakaszos, egy hajós belső tér csehsüveg-boltozással. A szentélyt kiugró párkánnyal díszített, pillérkötegekre támaszkodó diadalív választja el a hajótól. A hajó közép részének boltozatán ornamentális dekoratív festés, közepén neobarokk freskók:**Szt. István** felajánlja a koronát Máriaanak.
BERENDEZÉS: Főoltár neoromán. Közepén Mária mennybemenetele ,oltárkép. Mellék oltár . Jézus szive. Szószték, padok, festmény.

AJAK NÉPI ÉPÍTÉSZETE:Lakóház. Általában hármassosztásúak, oldaltornácosak, a konyhából nyílik az utcai szoba és a hátsó szoba. A fűstházból fűtötték a búbos kemencét. Minden helyiség földpadozatos. A falazat korábban döngölt földből, a századfordulótól vályogból készült. Zsupszalmával vagy náddal fedték a házakat. Jellemző az utcai falazatot védő, ferdén elhelyezett deszka lap (vízvető) alkalmazása. A lakóházak egy része erősen különbözik a többitől abban, hogy az utcai rövid homlokzaton 70-80 cm-re kiugrik a z oromfal, s a csonkakonty nádhéjazata is előre hajol. Ez üstökös palóc házakkal való rokonságra utal. A külső falakat fehérre meszelik, a lábazatot szürkére vagy sötétkékre.

Készítette: Cap Károly III. orosz-rajz